УДК 37.093.5:93/.94]:37.014.6]:[351.865+355.02](477) **DOI** https://doi.org/10.26661/zhv-2025-11-63-20

ЯК ВПЛИВАЄ СТАН ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА ОБОРОНОЗДАТНІСТЬ?

С. О. Терно
Запорізький національний університет
sergiy.terno@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6753-3130

Ключові слова: історія України, історична освіта, шкільний підручник, обороноздатність, шкільний курс історії.

У статті аргументується теза про те, що освітня система повинна виконувати важливу місію зміцнення духовної стійкості молоді, а громадянська й історична освіта мають насамперед закладати її підвалини через формування та консолідацію історичної пам'яті українського суспільства незалежно від регіональних відмінностей. Виявлено, що українська ідентичність і пов'язані з нею духовні основи буття нації перебувають у стані підвищеної вразливості.

Аналіз шкільних програм з історії засвідчив недостатній рівень уваги до визначальних подій і ключових постатей національного минулого. За таких обставин ускладнюється становлення національної ідентичності та духовної згуртованості суспільства, адже історична пам'ять є їх невід'ємним компонентом. А підважування національної ідентичності неодмінно негативно позначиться на обороноздатності України.

У статті здійснено аналіз призначення історичної освіти, розглянуто підручники Нової української школи з точки зору відповідності виконанню її місії, а також окреслено актуальні проблеми, що потребують невідкладного розв'язання. Обґрунтовано, що становлення національної ідентичності є одним із визначальних чинників зміцнення обороноздатності держави, а історична освіта відіграє в цьому процесі провідну роль. Аналіз змісту окремих підручників з історії свідчить про наявність вибіркового та упередженого підходу до формування історичного наративу, що призводить до спотворення історичної пам'яті та відтворення міфів російської пропаганди.

З метою недопущення подібних маніпуляцій обґрунтовується потреба у створенні нормативного документа, який би чітко визначав обов'язковий перелік ключових подій і постатей національної історії та виконував функцію запобіжника ідеологічних маніпуляцій.

HOW DOES THE STATE OF HISTORY EDUCATION IN UKRAINE AFFECT DEFENSE CAPABILITIES?

S. O. Terno
Zaporizhzhia National University

Keywords: history of Ukraine, historical education, school textbook, defense capability, school history course.

The article substantiates the position that the education system should serve to strengthen the spiritual resilience of the younger generation, and that civic and historical education should primarily provide the foundation for this resilience – the formation and consolidation of the historical memory of Ukrainian society, regardless of region of residence. It has been established that Ukrainian identity, and with it the spiritual foundations of the Ukrainian nation, are at increased risk.

An analysis of the content of school history curricula revealed insufficient attention to key events and prominent figures of the national past. Under such conditions, the process of forming national identity and spiritual unity

of society is complicated, because historical memory is their necessary component. And undermining national identity will inevitably have a negative impact on Ukraine's defense capabilities.

This article analyzes the purpose of historical education, examines the textbooks of the new Ukrainian school for their compliance with the mission of historical education, and identifies urgent problems that require immediate solutions. It is argued that the formation of national identity is one of the key factors in ensuring the defense capability of the state, and historical education plays a decisive role in this process, combining the transfer of knowledge with the formation of values and the development of critical thinking. As evidenced by an analysis of the content of some history textbooks, historical education in Ukraine takes a selective and biased approach to the formation of historical narrative, which contributes to the distortion of historical memory and the reproduction of Russian propaganda myths.

In order to prevent such manipulations, there is a need to develop a regulatory document that would clearly define a mandatory list of key events and figures in national history and serve as a safeguard against ideological distortions. In the context of the Russian-Ukrainian war, the ideological front is no less important than the military one, as the undermining of the national identity of the younger generation creates long-term risks for Ukraine's national security. These examples are only part of the systemic problems associated with the formation of historical memory in the New Ukrainian School. It has been established that the introduction of the new State Standard for Basic Secondary Education, in the absence of clearly defined requirements for the content of historical education, has created conditions for arbitrary and uncontrolled manipulation of historical material. As a result, there are significant difficulties in the formation of national and universal values, as well as the undermining of Ukrainian identity. This, in turn, contributes to the formation of distorted ideas among students about the responsibility of Russia and the Soviet Union for crimes against the Ukrainian people, as a result of which students' first acquaintance with the history of their own state becomes fragmentary and conceptually distorted.

Постановка проблеми та аналіз попередніх досліджень. Беззаперечним є той факт, що в умовах війни держава має залишатися єдиною, духовно стійкою та зосередженою на перемозі. Психотерапевти наголошують: коли руйнується внутрішній світ людини, це неминуче тягне за собою загальний занепад. Це твердження справедливе й для нації загалом. Відомий в'язень нацистських концтаборів Віктор Франкл зазначав, що в нелюдських умовах фашистської системи моральну перемогу здобували й виживали не фізично найміцніші чи найздоровіші[1]. Парадоксально, але виживали й долали систему ті, хто мав глибокий духовний потенціал, тобто був сильнішим Духом. Лише сильна духом нація здатна вистояти, чинити опір і перемагати. Саме тому ключовою місією освітян України є зміцнення духу нації та її нинішніх та майбутніх захисників.

Очевидно, що формальне визначення завдань не становить значних труднощів. Постановка мети як така начебто є відносно простою процедурою. Водночас, як зазначав А. Ейнштейн, процес формулювання проблеми має значно вищу наукову й практичну цінність, ніж безпосередній пошук шляхів її розв'язання. В умовах воєнного стану особливого значення набуває не лише своєчасне усвідомлення стратегічних цілей, а й оперативна та обґрунтована реалізація відповідних дій, з огляду на постійну динаміку загроз.

У цьому контексті система освіти має виконувати функцію зміцнення духовної стійкості молодого покоління, а громадянська та історична освіта покликані передовсім забезпечити фундамент цієї стійкості – формування й консолідацію історичної пам'яті українського суспільства незалежно від регіону проживання. Результати

[1] Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля, 2024. 160 с.

проведених нами досліджень засвідчують[2], що українська ідентичність, а разом із нею й духовні засади існування української нації, перебувають у зоні підвищеного ризику.

Аналіз змісту шкільних програм з історії виявив недостатню увагу до ключових подій та визначних постатей національного минулого[3]. За таких умов ускладнюється процес формування національної ідентичності та духовної єдності суспільства, оскільки історична пам'ять є їхньою необхідною складовою. Кожна навчальна дисципліна в закладі загальної середньої освіти та кожний освітній компонент у закладі вищої освіти виконують свою місію. Зокрема, вивчення математики не має на меті довготривале запам'ятовування алгебраїчних рівнянь, а спрямоване передусім на розвиток навичок логічного та аналітичного мислення. Постає резонне питання: якою є місія історичної освіти?

Мета. В даній статті проведемо аналіз покликання історичної освіти, проаналізуємо підручники нової української школи на предмет відповідності виконання цієї місії, визначимо нагальні проблеми, що потребують негайного вирішення.

Виклад основного матеріалу. Місія історичної освіти полягає не у відтворенні учнями надмірної кількості фактологічного матеріалу, зокрема дат, перебігу військових кампаній чи змісту окремих історичних документів, що в подальшому житті для більшості випускників не матиме прикладного значення. Натомість вивчення історії спрямоване на формування у молодого покоління ціннісних орієнтацій та світоглядних установок. Осмислення історичних подій і діяльності історичних постатей завжди передбачає їх оцінку, яка, своєю чергою, ґрунтується на певних морально-етичних засадах, зокрема на уявленнях про цінність людського життя, миру, суспільної злагоди тощо.

Порівняльний аналіз освітніх практик засвідчує, що в авторитарних державах історична освіта може виконувати функцію ідеологічної підготовки молоді до участі у війнах, спрямованих на задоволення імперських амбіцій. У таких випадках історичні події та персоналії інтерпретуються крізь призму їхньої користі для розширення або зміцнення імперії, тоді як цінність людського життя відсувається на маргінес. Так, приміром, відбувається в рф.

В Україні базові цінності визначаються Конституцією України, яка закріплює засади демократії, державної незалежності, верховенства права та пріоритету прав і свобод людини. Відтак, інтерпретація та оцінка історичних подій і діячів у процесі навчання мають здійснюватися з урахуванням національних цінностей, нормативно зафіксованих в Основному Законі держави. У цьому контексті формування пантеону національних героїв не може включати осіб або політичні режими, діяльність яких була спрямована на підрив української державності чи суперечила фундаментальним засадам національного розвитку, навіть за наявності окремих позитивних результатів їхньої діяльності.

Зміст історичних курсів має бути зорієнтований насамперед на вивчення постатей і подій, які можуть слугувати позитивними прикладами для наслідування молодим поколінням. Водночас аналіз діяльності антигероїв є доцільним як інструмент розвитку критичного мислення та усвідомлення неприйнятних моделей поведінки. Таким чином, історична освіта на всіх рівнях освітньої системи покликана забезпечити засвоєння загальнолюдських і національних цінностей як основи громадянської ідентичності та відповідального суспільного вибору.

Вивчення історії неодмінно пов'язане з процесом розв'язання морально-ціннісних дилем, що стосуються інтерпретації історичних подій та оцінювання діяльності історичних діячів. Саме через механізм історичної оцінки відбувається засвоєння молодим поколінням системи цінностей, притаманної національній спільноті. У зв'язку з цим зміст історичної освіти має обов'язково охоплювати події епохального характеру, які визначили історичну долю українського народу та справили тривалий вплив на формування суспільної свідомості. До таких подій, безперечно, належать Українська революція, Голодомор, Революція Гідності, російсько-українська війна та інші ключові етапи національної історії, що стали визначальними чинниками історичного розвитку й колективної пам'яті, а також залишили глибокі соціальні та психологічні травми.

Водночас аналіз сучасної освітньої практики засвідчує наявність суттєвих проблем у форму-

[2] Терно С. Нація в небезпеці: або зміст історичної освіти та розмивання української ідентичності. *Портал громадських експертів – Освітня політика*. 14.02.2025. URL: https://bit.ly/4b2K1KN

[3] Терно С. О. Зміст історичної освіти: проблеми у формуванні національної ідентичності. *Актуальні проблеми теорії і методики навчання історії, географії та громадянознавства* : матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Запоріжжя, 20 берез. 2025 р. Запоріжжя, 2025. С. 199–207. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab//Conference/2025-ZNU-conf.pdf

ванні змісту шкільних курсів з історії. Зокрема, в окремих навчальних виданнях фіксується ігнорування або маргіналізація таких фундаментальних подій, як Революція Гідності та російсько-українська війна, а в деяких випадках – відтворення наративів, співзвучних із російською пропагандою. У наших публікаціях неодноразово акцентувалася проблема надмірної варіативності й фактичної відсутності чітких регулятивних меж у визначенні обов'язкового змісту історичної освіти[4].

Зазначена ситуація значною мірою зумовлена впровадженням компетентнісно орієнтованого Державного стандарту за відсутності нормативного документа, який би чітко визначав перелік ключових історичних подій та персоналій, обов'язкових для вивчення. Такий стан справ створює ризики для формування національної ідентичності української молоді, а в ширшому контексті – для зміцнення обороноздатності держави. У зв'язку з цим актуальним завданням освітньої політики є розроблення та ухвалення нормативного акта, що регламентував би обов'язковий зміст історичної освіти на основі національних цінностей і пріоритетів.

Консолідація нації неможлива без спільної історичної пам'яті. Результати проведених нами досліджень також свідчать про системний характер інформаційної війни, яку російська федерація вела і веде проти України з метою руйнування української ідентичності[5]. Позбавлення суспільства спільних смислів і відчуття історичної приналежності створює передумови для маніпуляції масовою свідомістю. За таких умов ефективна протидія агресії на інформаційному фронті можлива лише за наявності ціннісного консенсусу щодо змісту історичної освіти, зокрема стосовно обов'язкового вивчення ключових подій і постатей національної історії.

На сучасному етапі розвитку української освіти особливої актуальності набуває проблема формування змісту історичних курсів, насамперед курсу історії України. В умовах інтеграції України до європейського освітнього простору спостерігається тенденція некритичного перенесення окремих моделей і практик, характерних для інших країн, без урахування специфіки українського історичного досвіду та безпекових викликів. Зокрема, дискусійною видається теза про те, що в європейських державах зміст національної історії повністю визначається авторськими колективами підручників. Як свідчить наявний досвід, зокрема Республіки Польща, держава зберігає інструменти нормативного впливу на визначення обов'язкових складників історичного наративу.

У наших попередніх дослідженнях неодноразово наголошувалося, що гуманітарна освіта загалом й історична освіта зокрема виконують ключову функцію трансляції загальнолюдських і національних цінностей[6]. Важливою складовою громадянської ідентичності виступає історична пам'ять, яка впродовж тривалого часу перебуває під системними атаками з боку Росії – держави-агресора, що вже понад десять років веде війну проти України[7]. Для міжнародної спільноти дедалі очевиднішим стає геноцидний характер цієї війни, оскільки під сумнів ставиться саме існування українського народу, його культурна самобутність і право на власну державність. Цілеспрямоване знищення об'єктів культурної спадщини, масові вбивства цивільного населення, депортації дітей є складниками цієї стратегії.

[4] Терно С. Нація в небезпеці: або зміст історичної освіти та розмивання української ідентичності. *Портал громадських експертів – Освітня політика*. 14.02.2025. URL: https://bit.ly/4b2K1KN

[5] Терно С., Турченко Г. Антиукраїнська політика в історичній освіті України за міністра Д. Табачника (2010 – початок 2014 рр.). *Емінак*. 2023. Т. 3, № 43. С. 239–254. URL: https://www.eminak.net.ua/index.php/eminak/article/view/668

[6] Терно С. Гвардія Табачника і підручники з історії для НУШ. *Портал громадських експертів – Освітня політика*. 11.10.2022. URL: http://education-ua.org/ua/component/content/article/12-articles/1416-gvardiya-tabachnika-i-pidruchniki-z-istoriji-dlya-nush; Терно С. О., Турченко Г. Ф. Бої за Україну в шкільному курсі історії в контексті передумов сучасної російсько-української війни. *Трансформації історичної пам'яті* : Зб. матеріалів III Міжнар. науково-практ. конф., м. Вінниця, 10 листоп. 2022 р. Вінниця, 2022. С. 148–153. URL: https://jthm.donnu.edu.ua/article/view/12783; Терно С. Політика пам'яті в історичній освіті Нової української школи. *Політика пам'яті: досвід Європи для України* : Матеріали I Міжнар. наук. конф., м. Запоріжжя, 17–18 листоп. 2023 р. Запоріжжя, 2023. С. 182–185. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab//Statti_z2012/tezi_Memory_Politics-2023-11.pdf; Терно С., Турченко Г. Антиукраїнська політика в історичній освіті України за міністра Д. Табачника (2010 – початок 2014рр.). *Емінак*. 2023. Т. 3, № 43. С. 239–254. URL: https://www.eminak.net.ua/index.php/eminak/article/view/668; Терно С. 11 Зауваг до Концептуальних засад реформування історичної освіти. *Портал громадських експертів – Освітня політика*. 20.06.2023. URL: http://education-ua.org/ua/component/content/article/11-podiji/1425-11-zauvag-do-kontseptualnikh-zasad-reformuvannya-istorichnoji-osviti

[7] Терно С. О., Турченко Г. Ф. Бої за Україну в шкільному курсі історії в контексті передумов сучасної російсько-української війни. *Трансформації історичної пам'яті* : Зб. матеріалів III Міжнар. науково-практ. конф., м. Вінниця, 10 листоп. 2022 р. Вінниця, 2022. С. 148–153. URL: https://jthm.donnu.edu.ua/article/view/12783

За таких умов держава має приділяти підвищену увагу тому, яким чином формується історична пам'ять молодого покоління українців.

У наших публікаціях зверталася увага на те, що окремі підручники, створені для Нової української школи, фактично підважують українську ідентичність і відтворюють наративи, співзвучні з російською пропагандою[8]. У цьому контексті варто ще раз наголосити на прикладах некоректного подання історичного матеріалу в сучасних підручниках.

Так, у підручнику для 5-го класу Нової української школи за авторства О. Пометун та ін.[9] у параграфі, присвяченому українському козацтву, зазначено: «Козаки мужньо і хоробро воювали з Туреччиною (тоді Османська імперія), із Кримським ханством та Польщею»[10]. Водночас у тексті відсутні згадки про конфлікти козацтва з Московською державою, про злочини московитів на українських землях (зокрема Батуринську різанину 1708 р.), про знищення Запорозької Січі за наказом Катерини II у 1775 р., а також про запровадження кріпацтва та системні утиски української мови. За умов сучасної російсько-української війни особливої ваги набуває деконструкція російського міфу про «споконвічну дружбу братніх народів», однак зазначені аспекти залишаються поза увагою авторів підручника. При цьому замовчуються як минулі, так і сучасні злочини російської держави, адже в підручнику відсутня будь-яка згадка про російсько-українську війну, що триває вже понад десять років.

Натомість матеріал акцентує увагу школярів виключно на утисках українського населення з боку Речі Посполитої, створюючи спрощену й однобічну картину минулого. Історія козацтва фактично обривається на середині гетьманування Богдана Хмельницького, тоді як подальший розвиток козацької державності залишається поза межами навчального процесу. У тексті не згадується державне утворення Військо Запорозьке, а також діяльність таких ключових постатей, як Пилип Орлик та Іван Мазепа. Симптоматичним виглядає згадування гетьмана Івана Мазепи виключно в підписі до зображення 10-гривневої банкноти[11], що не сприяє формуванню цілісного уявлення про його роль в історії України.

У підручнику простежується імперський наратив, відповідно до якого козацтво постійно перебувало у стані війни з Польщею та Османською імперією. При цьому ігнорується факт, що козаки не лише конфліктували, а й активно взаємодіяли з цими державами, укладали угоди та виступали суб'єктом політичного життя Речі Посполитої, особливо на початку XVII століття.

Аналогічні проблеми спостерігаються і в поданні подій Української революції 1917–1921 рр. Її результати оцінено надзвичайно стисло й узагальнено: «Із різних причин Центральна Рада не змогла вирішити більшості нагальних на той час питань. Не розв'язали їх Українська держава на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським та відновлена Українська Народна Республіка з очільниками Володимиром Винниченком та Симоном Петлюрою»[12]. Подальші пояснення, конкретизація причин чи аналіз зовнішніх чинників відсутні, що формує у здобувачів освіти спрощене й негативне уявлення про український державотворчий проєкт початку XX ст. При цьому замовчується вирішальна роль збройної агресії з боку Росії у поразці Української революції.

У підручнику не представлено героїчні сторінки цього періоду, зокрема діяльність Українських січових стрільців, Української галицької армії, бій під Крутами, а також конкретні здобутки у сфері культури, освіти, науки та державного управління. Унаслідок цього історія революції постає позбавленою змістовної глибини й виховного потенціалу.

Особливе здивування викликає так звана «інформаційна картка Української революції 1917–1921 рр.»[13], де територію подій означено як «українські землі у складі Російської імперії», що є історично некоректним. Так само дивно виглядає трактування наслідків революції, де входження України до складу СРСР постає як її результат.

Подібні спотворення простежуються й у висвітленні подій Другої світової війни, які подано в руслі радянського міфу «Вєлікой Отєчественной». Автори не акцентують увагу школярів на тоталітарному характері СРСР та замовчують найжахливіші злочини комуністичного режиму, зокрема депортацію кримських татар 1944 р., яку

[8] Терно С. Політика пам'яті в історичній освіті Нової української школи. *Політика пам'яті: досвід Європи для України* : Матеріали І Міжнар. наук. конф., м. Запоріжжя, 17–18 листоп. 2023 р. Запоріжжя, 2023. С. 182–185.

[9] Пометун О. І., Малієнко Ю. Б., Ремех Т. О. Досліджуємо історію і суспільство. інтегрований курс: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. :, 2022. 179 с. Київ : Вид. дім «Освіта», 2022. 179 с. URL: http://surl.li/dubhd

[10] Там само. С. 87.

[11] Там само. С. 89.

[12] Там само. С. 92.

[13] Там само. С. 171.

подано як «примусову міграцію»[14], що суперечить чинному законодавству України.

Аналіз змісту параграфа, присвяченого розвитку незалежної України, засвідчує повну відсутність згадок про російсько-українську війну, яка триває з 2014 року, замовчуються також анексія територій і злочини окупаційних військ[15]. Також у підручнику не представлено матеріалів про роль Помаранчевої революції, Революції Гідності та героїв Небесної сотні в новітній історії України.

Натомість значний обсяг навчального матеріалу відведено опису недотичних до національного історичного наративу тем, зокрема каравелі з відповідною ілюстрацією[16] або факту виходу друком роману Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» у 1876 році[17] тощо. Викликає подив розміщення подібного матеріалу в розділі «Мандрівки в минуле України», що порушує логіку тематичного структурування курсу.

Водночас у параграфі, присвяченому подіям Другої світової війни, діяльність Української повстанської армії висвітлено вкрай фрагментарно – у двох реченнях і без жодного ілюстративного супроводу[18]. У підручнику повністю відсутні згадки про такі ключові постаті визвольного руху, як Роман Шухевич і Степан Бандера.

Окремої уваги потребує той факт, що автори не зазначають союзницьких відносин між Радянським Союзом і нацистською Німеччиною на початковому етапі Другої світової війни. За таких умов у здобувачів освіти може сформуватися хибне уявлення про непричетність радянського режиму до розв'язання одного з наймасштабніших воєнних конфліктів XX століття. Замовчування цього аспекту є особливо проблематичним з огляду на сучасні пропагандистські наративи російської федерації, які апелюють до псевдоантифашистської риторики, ігноруючи факт співпраці комуністичного та нацистського режимів у 1939–1941 рр.

Загалом аналіз подання теми Другої світової війни в підручнику свідчить про вибірковий характер висвітлення історичних подій. Злочини нацистської Німеччини репрезентовано достатньо повно як у текстовому, так і в ілюстративному форматі (Голокост, Бабин Яр, примусові роботи, масові розстріли тощо). Натомість злочини комуністичного режиму під час війни – масові розстріли (зокрема Катинь), депортації народів, використання «чорносвитників», застосування тактики «випаленої землі», підрив Дніпрогесу, репресії та мародерство – залишаються повністю поза межами навчального наративу.

Подібне замовчування призводить до формування образу Радянського Союзу виключно як «визволителя» українських земель, що відтворює радянський міф «Великої Вітчизняної війни», активно експлуатований сучасною російською пропагандою. Беззаперечно, що історична освіта в Україні має відігравати провідну роль у деконструкції зазначеного міфу.

Крім того, у підручнику практично не висвітлено один із ключових періодів української державності – розквіт Русі-України за князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Київ не згадується як столиця та культурний центр цієї держави, а виклад матеріалу обмежується лише постаттю княгині Ольги. Подальша доля Русі-України та її історична спадщина залишаються поза увагою авторів, що є особливо небезпечним в умовах активних спроб російської історіографії привласнити спадщину Русі та легітимізувати імперські наративи.

Сучасна російсько-українська війна поза всякими сумнівами має зайняти провідне місце у змісті української історичної освіти. Нагадаємо, що в аналізованому нами підручнику вона взагалі не згадується. Натомість ця тема неодмінно має бути представленою в українських підручниках з історії. А під час аналізу її витоків доцільно акцентувати увагу здобувачів освіти на тому, що зазначений збройний конфлікт зумовлений боротьбою за історичну спадщину. Російська федерація вибудовує власний історичний наратив, апелюючи до спадщини давньоруської держави з центром у Києві, з чого логічно витікає намагання легітимізувати претензії на історію Київської Русі. Водночас існування незалежної України, столицею якої є Київ, суперечить цій конструкції та підважує імперську модель російської історичної ідентичності.

За таких умов українська державність розглядається росією як чинник, що руйнує ідеологічні підвалини концепції «історичної величі», що, у свою чергу, пояснює готовність російської сторони мобілізувати значні матеріальні, людські та інформаційні ресурси задля досягнення політичних і символічних цілей ліквідувати незалежність України. У процесі вивчення подій війни принципово важливо також наголошувати на її ціннісно-

[14] Там само. С. 133.
[15] Там само. С. 74–75.
[16] Там само. С. 74–75.
[17] Там само. С. 72.
[18] Там само. С. 100–105.

му вимірі, оскільки будь-який воєнний конфлікт є не лише зіткненням військових потенціалів, а й протистоянням систем цінностей і культурних моделей. У цьому сенсі російсько-українська війна постає як конфлікт, у межах якого одна культура намагається асимілювати, знищити іншу, тоді як українська сторона відстоює право на самобутність, культурне існування та власне майбутнє.

Осмислення зазначених аспектів створює підґрунтя для формування в здобувачів освіти рефлексивного ставлення до історичних подій і стимулює процес ухвалення усвідомлених світоглядних рішень. Таким чином, історична освіта виступає ефективним інструментом розвитку критичного мислення, яке розвивається за умови залучення здобувачів освіти до аналізу контекстів та розгляду альтернативних сценаріїв. Зокрема, постановка проблемних запитань щодо цілей і смислів війни сприяє глибшому розумінню історичної реальності. В процесі вивчення цього матеріалу варто нагадувати відомий вислів В. Черчилля та ставити здобувачам освіти питання: «А за що ми воюємо?» Розмірковування над цією проблемою дозволить зрозуміти сенс цієї події, її значення, вплив тощо. Аналіз альтернативних моделей перебігу конфліктів дозволяє переосмислити усталені уявлення про співвідношення сил. У цьому контексті доцільним є використання міждисциплінарних моделей, зокрема теоретичних підходів, що демонструють можливість перемоги слабшого суб'єкта за умов ефективної стратегії розподілу ресурсів і децентралізації протистояння (так звана модель полковника Блотто).

Висновки. Отже, формування національної ідентичності є одним із ключових чинників забезпечення обороноздатності держави, а історична освіта відіграє визначальну роль у цьому процесі, поєднуючи засвоєння знань із формуванням цінностей і розвитком критичного мислення. Як свідчить аналіз змісту окремих підручників з історії, в історичній освіті України наявний вибірковий і тенденційний підхід до формування історичного наративу, що сприяє викривленню історичної пам'яті та відтворенню міфів російської пропаганди. З метою унеможливлення подібних маніпуляцій доцільним є розроблення нормативного документа, який би чітко визначав обов'язковий перелік ключових подій і постатей національної історії та слугував запобіжником ідеологічних маніпуляцій. В умовах російсько-української війни ідеологічний фронт набуває не меншого значення, ніж військовий, адже підрив національної ідентичності молодого покоління створює довгострокові ризики для державної безпеки України. Зазначені приклади становлять лише частину системних проблем, пов'язаних із формуванням історичної пам'яті в Новій українській школі. Таким чином, можна констатувати, що впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти за відсутності чітко визначених вимог до змісту історичної освіти створило умови для довільного й неконтрольованого маніпулювання історичним матеріалом. Як наслідок спостерігаються суттєві труднощі у формуванні національних і загальнолюдських цінностей, а також підважування української ідентичності. Це, своєю чергою, сприяє формуванню у школярів спотворених уявлень щодо відповідальності Росії та Радянського Союзу за злочини проти українського народу, внаслідок чого перше знайомство учнів з історією власної держави набуває фрагментарного й концептуально викривленого характеру.

References

Pometun O. I., Maliienko Yu. B., Remekh T. O. Doslidzhuiemo istoriiu i suspilstvo. Intehrovanyi kurs: pidruchnyk dlia 5 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Kyiv : Vyd. dim «Osvita», 2022. 179 s. URL: http://surl.li/dubhd.

Terno S., Turchenko H. Antyukrainska polityka v istorychnii osviti Ukrainy za ministra D. Tabachnyka (2010 – pochatok 2014 rr.). *Eminak*. 2023. T. 3, № 43. S. 239–254. URL: https://www.eminak.net.ua/index.php/eminak/article/view/668.

Terno S. 11 Zauvah do Kontseptualnykh zasad reformuvannia istorychnoi osvity. *Portal hromadskykh ekspertiv – Osvitnia polityka*. 20.06.2023. URL: http://education-ua.org/ua/component/content/article/11-podiji/1425-11-zauvag-do-kontseptualnikh-zasad-reformuvannya-istorichnoji-osviti

Terno S. Hvardiia Tabachnyka i pidruchnyky z istorii dlia NUSh. *Portal hromadskykh ekspertiv – Osvitnia polityka*. 14.02.2025. URL: http://education-ua.org/ua/component/content/article/12-articles/1416-gvardiya-tabachnika-i-pidruchniki-z-istoriji-dlya-nush

Terno S. Natsiia v nebezpetsi: abo zmist istorychnoi osvity ta rozmyvannia ukrainskoi identychnosti. *Portal hromadskykh ekspertiv – Osvitnia polityka*. 14.02.2025. URL: https://bit.ly/4b2K1KN

Terno S. Polityka pamiati v istorychnii osviti Novoi ukrainskoi shkoly. *Polityka pamiati: dosvid Yevropy dlia Ukrainy* : Materialy I Mizhnar. nauk. konf., m. Zaporizhzhia, 17–18 lystop. 2023 r. Zaporizhzhia, 2023. S. 182–185. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab//Statti_z2012/tezi_Memory_Politics-2023-11.pdf

Terno S. O. Zmist istorychnoi osvity: problemy u formuvanni natsionalnoi identychnosti. *Aktualni problemy teorii i metodyky navchannia istorii, heohrafii ta hromadianoznavstva* : materialy mizhnar. naukovo-prakt. konf., m. Zaporizhzhia, 20 berez. 2025 r. Zaporizhzhia, 2025. S. 199–207. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab//Conference/2025-ZNU-conf.pdf

Terno S. O., Turchenko H. F. Boi za Ukrainu v shkilnomu kursi istorii v konteksti peredumov suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny. *Transformatsii istorychnoi pamiati* : Zb. materialiv III Mizhnar. naukovo-prakt. konf., m. Vinnytsia, 10 lystop. 2022 r. Vinnytsia, 2022. S. 148–153. URL: https://jthm.donnu.edu.ua/article/view/12783

Terno S., Turchenko H. Antyukrainska polityka v istorychnii osviti Ukrainy za ministra D.Tabachnyka (2010 – pochatok 2014rr.). *Eminak*. 2023. T. 3, № 43. S. 239–254. URL: https://www.eminak.net.ua/index.php/eminak/article/view/668

Frankl V. Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu. Psykholoh u kontstabori. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia, 2024. 160 s.